

Okul Ortamı ve Sanal Ortamda Meydana Gelen Akran Zorbalığı Ne Ölçüde Örtüşüyor?

Pınar Burnukara
TED Ankara Koleji

Zehra Uçanok
Hacettepe Üniversitesi

Özet

Araştırmada, ergenliğin ilk ve orta dönemini temsil eden yaş grubunda okulda ve sanal ortamda gerçekleşen zorbalık türleri arasındaki ilişkiler ve bu iki tür zorbalığın ne ölçüde örtüştüğü incelenmiştir. Araştırma, ilköğretim ikinci kademe ve liseye devam eden yaşları 12 ile 18 arasında değişen 868 ergenle yürütülmüştür. Ergenlere cep telefonu, bilgisayar ve internet kullanım olanakları ve bu araçları kullanım özelliklerini belirlemeye yönelik sorular sorulmuş, ergenlerin ne sıklıkla geleneksel ve sanal zorbalık tanımı içinde yer alan davranışlar uyguladıkları ve maruz kaldıklarını incelemek için Geleneksel Akran Zorbalığı Ölçeği ve Sanal Zorbalık Ölçeği kullanılmıştır. Ergenlerin % 31.9'unun okulda, % 21.7'sinin sanal ortamda zorba, kurban ve zorba/kurban olarak akran zorbalığına dâhil olduğu, erkeklerin sanal ortamda zorbalık davranışlarını kızlara göre daha fazla sergiledikleri, erken ergenlik dönemindekilerin elektronik ortamda zorbalığa maruz kalma açısından daha fazla risk altında oldukları görülmektedir. Geleneksel zorba, kurban ve zorba/kurban statülerinde yer almanın sanal zorbalıkta aynı statülerde yer almayı anlamlı olarak yordadığı bulunmuştur. Geleneksel ve sanal zorbalık arasında % 63'lük bir örtüşme olduğu, ilişkisel zorbalığa maruz kalma ile sanal ortamda zorbalığa maruz kalma ve sosyal dışlama yoluyla zorbalık yapma ile sanal ortamda zorbalık uygulama arasında bir ilişki olduğu görülmektedir.

Anahtar kelimeler: Geleneksel zorbalık, sanal zorbalık, bilgi ve iletişim teknolojileri, ilk ve orta ergenlik

Abstract

In this study, the relation between involvement in traditional and cyberbullying and the potential overlap in traditional and cyberbullying among early and middle adolescents were examined. A total of 868 adolescents between the ages of 12 and 18 completed a self-report questionnaire designed to assess; adolescents' usage pattern of information and communication technologies, their experiences for being a bully and a victim both in school and cyber environments on a 4-point Likert type scale (Traditional and Cyberbullying Inventory). Results show that 31.9 % of the adolescents have involved in traditional bullying and 21.7 % of them have involved in cyberbullying. While males are more likely to be cyberbullies than females, gender is not significant for being cyberbullied. Secondary school adolescents are more likely to report being cyberbullied in general. Adolescents' roles in traditional bullying predicted the same role in cyberbullying. It is found that 63 % overlap between bullying in school grounds and cyber environments. There is a significant relationship between the behavior damaging social relations in school grounds and being involved in cyberbullying.

Key words: Traditional bullying, cyberbullying, information and communication technologies, early and middle adolescence

Yazışma Adresi: Doç. Dr. Zehra Uçanok, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü Beytepe Ankara

E-posta: ucanok@hacettepe.edu.tr

Yazar Notu: Bu araştırma ilk yazarın yüksek lisans tez çalışmasının bir kısmının özetidir ve Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırmalar Kurumu tarafından Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Projeleri kapsamında desteklenmiştir (Proje no: 108K424).

Akran ilişkileri ve saldırganlık konusunda yapılan araştırmalarda akran zorbalığına hem hedef olmanın hem de bu tür davranışlar sergilemenin çocuklar ve ergenlerin psikososyal uyumu, akranlarıyla ilişkileri ve okul başarısı üzerinde olumsuz etkileri olduğu ve zaman içinde bu alanlarda daha fazla bozulmaya yol açtığı ortaya konmuştur. Akran zorbalığı, kışkırtma unsuru olmaksızın, aralarında fiziksel ya da psikolojik açıdan bir güç eşitsizliği olan birey ya da bireylerden güçlü olanın, karşı tarafa bilerek ve isteyerek sistemli bir biçimde uyguladığı, aynı gruplar arasında tekrarlılık gösteren, kurbanda korku ve endişe yaratmayı veya zarar vermeyi amaçlayan fiziksel, sözel, psikolojik saldırı veya yıldırma içerenden olumsuz davranışlar olarak tanımlanmaktadır (Olweus, 1993; Whitney ve Smith, 1993).

Bir saldırgan davranışın ne zaman zorbalık olarak nitelendirileceği konusunda araştırmacılar arasında bir görüş birliği bulunmakla birlikte bu türden davranışların sınıflandırılmasında farklı yaklaşımlar olduğu göze çarpmaktadır. İlk çalışmalarda bu davranışların doğrudan ve dolaylı olmak üzere ikiye ayrıldığı görülmektedir (Olweus, 1993). Doğrudan uygulanan akran zorbalığı, hedef olarak seçilen kişiye yöneltilen açık saldırıları (fiziksel yolla uygulanan davranışlar, alay ve hakaret etme gibi sözel davranışlar), dolaylı saldırganlık ise hedef alınan kişinin arkadaşlık ilişkilerini bozmak, kişiyi gruptan dışlamak ve görmemezlikten gelmek gibi davranışları kapsamaktadır. İzleyen çalışmalarda zorbalığın fiziksel, sözel, ilişkisel, bireylerin kişisel eşyalarına saldırı ve kişiyi sosyal ortamından dışlama gibi daha belirgin yönleri tartışılmaktadır.

Fiziksel zorbalık, vurmak, itmek gibi kişiye fiziksel temas yoluyla zarar veren, canını yakan davranışları, sözel saldırganlık kişinin diğerlerine sözel olarak satıştığı, hakaret ettiği, isimler taktığı veya alay ettiği durumları kapsamaktadır. İlişkisel akran zorbalığı kurban hakkında dedikodu çıkarılması ve dışlanması gibi kişinin sosyal konumuna, ilişkilerine ve ait olma duygusuna zarar verme amacıyla gerçekleştirilen davranışları içermektedir. Kişisel eşyalara saldırı, kurban seçilen kişinin özel eşyalarına zarar vermeyi, sosyal dışlama ise kişiyi kasıtlı olarak gruptan dışlama veya görmezden gelme gibi davranışları içermektedir. Bazı araştırmacılar kişiyi sosyal olarak yalnızlaştırma davranış türlerinin ilişkisel zorbalığın bir türü olarak dolaylı akran zorbalığı içinde yer aldığını öne sürmektedirler (Björkqvist, 1994; Crick ve Grotpeter, 1995; Hawker ve Boulton, 2000; Mynard ve Joseph, 2000).

Özellikle 2000'li yıllardan itibaren bilgi ve iletişim teknolojilerinin çeşitlenmesi ve giderek yaygınlaşması, bu gelişmelere paralel olarak çocukların ve ergenlerin akranlarıyla olan iletişimlerinin vazgeçilmez bir parçası haline gelmesi, bazı araştırmalarda dolaylı saldırganlık bazı araştırmalarda ise ilişkisel saldırganlık çerçevesin-

de ele alınan yeni bir zorbalık türünün tanımlanmasında belirleyici rol oynamıştır. Farklı araştırmalarda internet zorbalığı (internet bullying), internet saldırganlığı (internet aggression), internet tacizi (internet harassment), elektronik zorbalık (electronic bullying) olarak da adlandırılan siber ya da sanal zorbalık kavramı (cyberbullying), akran zorbalığı literatürü kapsamında son yıllarda sıklıkla ele alınan konulardan birisidir (Kowalski ve Limber, 2007; Raskauskas ve Stoltz, 2007; Williams ve Guerra, 2007; Ybarra ve Mitchell, 2004a). Sanal zorbalık, bir bireyin diğer bir birey ya da grup tarafından hedef seçilerek, elektronik temelli iletişim araçları yoluyla zaman içinde tekrarlayıcı biçimde rahatsız edilmesi olarak tanımlanmaktadır. Bunun yanı sıra ilişkisel saldırıları da içeren, uzun vadede en az okul ortamında ve yüz yüze gerçekleşen akran zorbalığı kadar zarar verici olabilen bir zorbalık türü olarak ele alınmaktadır. Sanal zorbalık kavramının ortaya çıkışından sonra okul ortamında çoğu zaman yüz yüze ilişkilerde gerçekleşen farklı türden zorbaca davranışları elektronik ortamdaki zorbalıktan ayırt etmek için tarihsel olarak daha yakın zamanlı çalışmalarda akran zorbalığı yerine 'geleneksel zorbalık' (traditional bullying) kavramı kullanılmaya başlanmıştır (Li, 2006; Raskauskas ve Stoltz, 2007; Slonje ve Smith, 2008). Bu eğilime paralel olarak bu araştırmada da okul ortamındaki zorbaca davranışlara karşılık olarak *geleneksel zorbalık*, elektronik iletişim yollarıyla gerçekleşen zorbaca davranışlara karşılık olarak da *sanal zorbalık* kavramı tercih edilmiştir.

Sanal ortamda meydana gelen zorbalık, ergenlerin iletişim teknolojilerini kullanım özelliklerine bağlı olarak anlık mesajlaşma, elektronik posta, sohbet odası, cep telefonu ile arama veya mesaj gönderme gibi farklı şekillerde ortaya çıkabilmektedir. Elektronik posta aracılığıyla tehdit içeren, utandırıcı, kırıcı mesajlar göndermek, insanları sohbet odasında küçük düşürmek, internette biri hakkında dedikodular/olumsuz söylentiler yaymak, kameralı cep telefonu ile kişinin kendisinden izin alınmadan çekilen utandırıcı fotoğraflarını internet ve/veya cep telefonu aracılığıyla diğer insanlarla paylaşmak sanal zorbalık türünden davranışlara örnek olarak verilebilir (Beran ve Li, 2005; Katzer, Fetchenhauer ve Belschak 2009; Vandebosch ve Van Cleemput, 2008; Ybarra ve Mitchell, 2004b).

Okul ortamında zorbalığa herhangi bir şekilde dahil olma oranı hangi zaman diliminde ve hangi sıklıkta ele alındığına bağlı olarak % 21 ile % 75 arasında değişmektedir (Berger, 2007; Boulton ve Underwood, 1992; Gültekin ve Sayıl, 2005, Olweus, 1993; Pekel-Uludağlı ve Uçanok, 2005; Whitney ve Smith, 1993). Buna karşılık son 5-6 yıldır artış gösteren sanal zorbalıkla ilgili araştırmalarda ise sanal zorbalığa dahil olma oranlarının % 17 ile % 48 arasında değişmekte olduğu, okul çağındaki çocukların ve ergenlerin toplam zorbalık-

ğın üçte birine sanal zorbalık yoluyla maruz kaldıkları görülmektedir (Erdur-Baker, 2009; Kowalski ve Limber, 2007; Raskauskas ve Stolz, 2007; Smith ve ark., 2008; Topçu, 2008; Ybarra ve Mitchell, 2007). Zorbalıkla ilgili araştırmaların bir kısmında çocuklara veya ergenlere 'birkaç ay içerisinde, geçen dönemde, son altı ayda veya son bir yılda' zorbalık türünden davranışlarla ne sıklıkta (bir kere, bir veya iki kere, üçten fazla) karşılaşıldığı sorulurken, bazı araştırmalarda karşılaşılan davranışın sanal zorbalık olarak tanımlanması için kişinin sadece bir kez bile davranışa maruz kalması yeterli görülmektedir. Bu nedenle araştırmalarda farklı ölçme araçları ve yöntemlerin tercih edilmesi zorbalığın yaygınlık oranlarının farklı şekillerde ortaya çıkmasında etkili olmaktadır.

Geleneksel akran zorbalığına dahil olma ile ilgili olarak yaşa ve cinsiyete göre farklılaşma daha belirgin bir örüntü sergilerken, sanal zorbalığa ilişkin görgül araştırmalar henüz bu konuda çelişkili bulgular ortaya koymaktadır. Okul ortamında zorbalığa maruz kalma yaş ilerledikçe azalma eğilimi gösterirken (Şirvanlı-Özen, 2006; Smith ve ark., 1999), bu tür davranışlar uygulama daha sabit bir örüntü izlemektedir. Ancak yaş ilerledikçe fiziksel zorbalık azalmakta dolaylı ve ilişkisel zorbalıkta artış gözlenmektedir (Olweus, 1993). Kızlar ve erkekler arasında maruz kalınan ve uygulanan akran zorbalığı davranışlarının türü bakımından farklılıklar olduğu bilinmektedir. Buna göre erkekler daha fazla oranda açık saldırı gibi fiziksel ya da doğrudan saldırılara maruz kalırken, kızlar daha çok ilişkisel ve dolaylı saldırılara maruz kalmakta, benzer şekilde ilişkisel saldırganlık kızlar tarafından daha sıklıkla uygulanmakta, fiziksel saldırılar ise daha çok erkekler arasında meydana gelmektedir (Björkqvist, Lagerspetz ve Kaukainen, 1992; Crick ve Grotpeter, 1995; Dölek, 2002; Gültekin ve Sayıl, 2005; Mynard ve Joseph, 2000; Pekel-Uludağlı ve Uçanok, 2005, Smith ve ark., 1999).

Diğer taraftan bazı araştırmacılar sanal ortamda meydana gelen zorbalığın geleneksel zorbalığın daha çok ilişkisel bir türü olması nedeniyle kızların bu tür olaylara daha fazla karşılabileceğini öne sürmektedirler (Keith ve Martin, 2005). İncelenen çalışmaların bir kısmında kızların sanal ortamda zorba olma oranlarının (Willard, 2005; Wolak, Mitchell ve Finkelhor, 2007), diğer araştırmalarda kurban olma oranlarının (Dehue, Bolman ve Völlink, 2008; Li, 2006) ve bir grup araştırmada ise hem zorba hem de kurban olma oranlarının erkeklerden daha yüksek olduğu göze çarpmaktadır (Campbell, 2005; Kowalski ve Limber, 2007; Smith ve ark., 2008; Ybarra, Diener-West ve Leaf, 2007). Bir başka çalışmada ise kızların akranlarıyla iletişim kurmak için hem e-posta yoluyla hem de cep telefonu yoluyla mesaj göndermeyi daha fazla kullandıkları, bu nedenle kızların erkeklere e-posta ve mesajlaşma yoluyla daha fazla sanal zorbalık yaptıkları ortaya konmuştur (Blair, 2003). Er-

keklerin sanal zorbalık uygulama oranlarının kızlardan daha yüksek olduğunu ortaya koyan araştırma bulguları da mevcuttur (Dehue ve ark., 2008; Li, 2007; Topçu ve Erdur-Baker, 2007).

Araştırmaların bir kısmında çocuk ve ergenlerin büyüdükçe elektronik temelli iletişim araçlarına ulaşmalarının daha kolay olması, internette daha fazla vakit geçirmeleri, internet kullanımında daha uzman hale gelmeleri ve sosyal sitelere katılımlarının artması ve gençlerin birçoğu için internetin arkadaşlarıyla ve aileleriyle olan iletişimlerinde kullandıkları önemli bir araç haline gelmesi ile birlikte sanal zorbalıkta yaşla birlikte bir artış görüldüğü rapor edilmiştir (Campbell, 2005; Kowalski ve Limber, 2007; Raskauskas ve Stoltz, 2007; Smith ve ark., 2008; Ybarra ve ark., 2007; Ybarra ve Mitchell, 2004b; 2007). Bir grup araştırmada ise daha küçük yaşta kullanıcıların internette kurulan iletişimde karşıdaki kişiyi kandırma yoluyla zorbalıkta bulunmalarının daha olası olduğu (Caspi ve Gorsky, 2006), internette zorbalıkta bulunan gençlerin 18 yaşından küçük oldukları (Wolak ve ark., 2007), gençlerin zorbalığa maruz kalma ve zorbalıkta bulunma sıklıklarının ilkökulda ortaokuldakinden daha yüksek olduğu (Dehue ve ark., 2008), zorbalığa hedef olanların genellikle erken ergenlik döneminde oldukları ortaya konmaktadır (Ybarra, Mitchell, Wolak ve Finkelhor, 2006). Araştırmacılar daha küçük yaş grubundaki ergenlerin sanal zorbalığa kurban veya zorba olarak daha fazla dahil olmalarına açıklama olarak, bu gruptaki gençlerin zorbalık olayı karşısında daha deneyimsiz olmaları, karşılaştıkları tehditlerin gerçekleştirebileceğine daha kolay inanabilmeleri ve bu tehditleri doğru bir biçimde değerlendirme becerilerinden yoksun olmalarını öne sürmüşlerdir.

Geleneksel Zorbalık ile Sanal Zorbalık Arasındaki İlişki

Geleneksel ve sanal zorbalık arasındaki örtüşmeyi ortaya koymak ya da bu iki olgunun yordayıcılarının benzer olup olmadığını incelemek bu alandaki önemli araştırma konularından biridir. Günümüzde ergenlerin sosyal ilişkilerini geliştirmeleri ve sürdürmeleri önemli ölçüde elektronik temelli iletişim araçları yoluyla gerçekleşmekte, dolayısıyla okulla internet ortamı arasında önemli ölçüde bir bağlantı olduğu vurgulanmaktadır (Juvonen ve Gross, 2008). Ergenlerin çoğu, günün büyük bir kısmını okulda arkadaşları ile geçirmekte, aynı arkadaşları ile akşam eve gittiklerinde internet ortamında iletişim kurmaya devam etmektedirler. Gün içerisinde okulda olanlar akşam internet ortamında, internet ortamında paylaşılanlar ise ertesi gün okulda konuşulmakta ve tartışılmaktadır. Bu nedenle elektronik ortamda meydana gelen bu tür davranışları geleneksel zorbalıktan tamamen ayrı bir biçimde ele almanın uygun olmadığı görüşü yaygındır (Beran ve Li, 2005; Li, 2007; Raska-

uskas ve Stoltz, 2007; Smith ve ark., 2008; Topçu, 2008; Ybarra ve Mitchell, 2004a).

Sanal ortamda ve okul ortamında gerçekleşen zorbalık arasındaki ilişkinin incelendiği araştırmaların bir kısmında örtüşme genel olarak statüler açısından, her iki ortamda da zorbalık davranışının sürdürülüp sürdürülmediği bağlamında ele alınmıştır. Araştırmacılar okulda meydana gelen akran zorbalığının sanal zorbalığın güçlü bir yordayıcısı olduğunu, okulda zorbalığa maruz kalmanın internet ortamında zorbalığa maruz kalmayı, benzer şekilde okulda zorbalık uygulamanın da internette zorbalık yapmayı yordadığını rapor etmişlerdir (Beran ve Li, 2005; Dehue ve ark., 2008; Katzner ve ark., 2009; Li, 2007; Raskauskas ve Stoltz, 2007; Smith ve ark., 2008; Topçu, 2008). Buna karşılık Erdur-Baker'ın (2009) çalışmasında, bu iki tür zorbalık arasındaki ilişkinin cinsiyete göre farklılaştığı, okulda ve sanal ortamda zorba olmanın hem kızlar hem de erkekler açısından ilişkili olduğu görülürken, kurban olmanın ilişkili olmadığı bulunmuştur.

Bir grup araştırmacı da geleneksel zorbalığın kurbanlarından bazılarının yüz yüze iletişimden daha az tehlike içerdiği için elektronik temelli iletişim biçimini okul ortamında maruz kaldıkları saldırıyı ödünlemek amacıyla kullanabildiklerine dikkat çekmişlerdir (Ybarra ve Mitchell, 2004a). Örneğin, Li (2007) geleneksel zorbalık kurbanlarının % 17'sinin sanal zorba olduğunu, Smith ve arkadaşları (2008) okulda zorbalığa maruz kalan ergenlerden bazılarının aynı zamanda sanal ortamda zorbalık yaptıklarını rapor etmişlerdir. Ancak Raskauskas ve Stoltz (2007) okulda zorbalığa maruz kalanların yaşadıkları olayın intikamını almak için sanal ortamda zorbalık yapabilecekleri hipotezini destekler yönünde bulgular elde etmemişlerdir. Diğer taraftan Juvonen ve Gross (2008) okulda zorbalığa maruz kalanların % 60'ının zorbaya okul ortamında karşılık verdiğini ve % 28'inin de hem okulda hem de sanal ortamda tepki gösterdiğini rapor etmektedir. Aynı araştırmada ergenlerin üçte biri, kendilerine kimin zorbalık yaptığını bildiklerini, ergenlerin yaklaşık olarak yarısı da zorbalık yapan kişinin kendi okullarından biri olduğundan şüphelendiklerini belirtmişlerdir. Bu bulgular ergenlerin okulda ve internet ortamındaki sosyal yaşantıları arasında bir devamlılığın olduğuna işaret etmektedir.

Yukarıda özetlenen araştırma bulgularından farklı olarak bir başka araştırmada bu iki tür zorbalık arasında çok da güçlü bir örtüşme olmadığı, sanal ortamda zorbalığa hedef olanların % 64'ünün okulda zorbalığa maruz kalmadığı veya zorbalık yapmadığı bulunmuştur (Ybarra ve ark., 2007). Benzer şekilde, Slonje ve Smith'in (2008) araştırmasında ergenlerin % 10'u zorbalığın herhangi bir türüne maruz kaldığını rapor etmekte ancak sadece % 1'i hem sanal ortamda hem de okul ortamında zorbalığa maruz kaldığını belirtmektedir.

Araştırmanın Amacı

Çocukların ve ergenlerin sanal zorbalıkla ilintili olumsuz etkilere zaman ve mekan sınırlaması olmaksızın hemen her ortamda maruz kalma riskinin olması, hem uygulayan hem de maruz kalan kişilerin kimliğinin bazı durumlarda belli olmaması, izleyici kitlesinin genellikle bilinmemesi ve olumsuz mesajların çok kısa süre içinde geniş bir izleyici kitlesine iletilebilmesi gibi pek çok faktör, sanal zorbalığın hem tanımlanmasını hem de önleyici programların geliştirilmesini büyük ölçüde güçleştirmektedir. Özetlenen bulgulardan anlaşılacağı gibi, okul ortamında meydana gelen zorbalık son otuz yıldır tüm yönleriyle uluslararası literatürde yoğun biçimde ele alınmaktadır. Sanal zorbalık ise 2000'li yıllardan itibaren tüm dünya genelinde dikkat çekmekte, ancak okul ortamında ve çoğu zaman yüz yüze iletişimle gerçekleşen akran zorbalığının bir uzantısı ya da bir türü olup olmadığı konusundaki tartışmalar halen devam etmektedir. Günümüzde internet ve diğer elektronik iletişim araçlarıyla yürütülen faaliyetlerin ergenlerin günlük yaşamının bir parçası olduğu, her iki ortamda da deneyimlenen zorba davranışların ergenin psikososyal işlevselliğini etkileyen önemli unsurlardan biri olduğu ifade edilmektedir. Sanal zorbalık ile problem davranışlar arasındaki ilişkiyi ele alan sınırlı sayıdaki çalışmada da depresyon, psikosomatik belirtiler ve okula devamsızlık gibi okul zorbalığına benzer olumsuz sonuçlar ortaya konmaktadır (Arıca, 2009; Campbell, 2005; Hinduja ve Patchin, 2007; Ybarra ve ark., 2006). Bu bağlamda sanal ortamda zorbalığa sıklıkla maruz kalan gençler okulda kendini güvensiz hissetme, okula uyum ve sorun davranışlar göstermeye daha eğilimli olabilmektedir (Ybarra ve ark., 2007). Ergenlere doğrudan neler hissettikleri sorulduğunda konsantrasyon becerisini azaltabilen ve akademik beceriyi engelleyen öfke, kaygı ve korku yaşadıklarını (Beran ve Li, 2005), kendileri ile ilgili bilgiler başkalarıyla paylaştığı için tehdit altında hissettiklerini ve utanmış olduklarını bildirmişlerdir (Ybarra ve Mitchell, 2004a). Okul ortamında zorbalığa maruz kalan ergenlerin aynı zamanda sanal ortamda da okul çevresinden bildikleri akranları tarafından zorbalığa maruz kaldıklarında daha olumsuz sonuçlar yaşayabilecekleri öne sürülmektedir (Raskauskas ve Stoltz, 2007). Dolayısıyla her iki ortamda da zorbalığa dahil olan ergenlerin ve bireysel özelliklerinin belirlenmesi yukarıda özetlenen araştırma bulguları dikkate alındığında oldukça önemli görünmektedir.

Dünyadaki gelişmelere paralel olarak ülkemizde de bilgi ve iletişim teknolojileri gençler arasında akranlarıyla iletişim kurmanın bir yolu olarak yaygın biçimde kullanılmaktadır. Sınırlı sayıda da olsa elektronik ortamda meydana gelen iletişimin ve bu tür araçları kullanmanın ergenler üzerindeki çeşitli sonuç değişkenlerle olan ilişkisini ele alan araştırmalar mevcuttur (Arıca, 2009; Bayraktar, 2001; Tosun ve Ataca, 2004). Ancak ülkemiz-

de elektronik ortamda meydana gelen zorbalığın doğasını anlamaya ve tanımlamaya yönelik araştırmalar henüz başlangıç düzeyindedir. Bu noktadan hareketle, araştırmanın amacı kentte yaşayan, ergenliğin ilk ve orta dönemini temsil eden yaş grubunda geleneksel zorbalığa dahil olanlarla sanal ortamda zorbalığa dahil olanların aynı kişiler olup olmadığı ve okul ortamında karşılaşılan akran zorbalığı ile sanal zorbalık arasındaki ilişkilerin incelenmesidir. Belirlenen genel amaç çerçevesinde araştırmada üç hipotez sınanacaktır. Geleneksel zorba, kurban ve zorba/kurban statülerinde yer almanın sanal zorbalıkta aynı statülerde yer almayı yordaması beklenmektedir. Okulda zorbalığa maruz kalanların sanal ortamdaki anonimlikten faydalanarak karşılaştıkları davranışların intikamını almak amacıyla sanal ortamda zorbalık yapabileceklerine ilişkin araştırma bulguları (Ybarra ve Mitchell, 2004a) çerçevesinde geleneksel kurban statüsünde olanların sanal zorba statüsünde olmaları beklenmektedir. Araştırmada son olarak geleneksel zorbalığa maruz kalma ve uygulama alt boyutları ile sanal zorba ve sanal kurban olma arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Literatürde sanal zorbalığın bir ilişkisel zorbalık türü olduğu görüşünden ve bu yöndeki henüz çok sınırlı araştırma bulgusundan yola çıkılarak (Raskauskas ve Stoltz, 2007; Varjas, Henrich ve Meyers, 2009) okul ortamında ilişkisel ve sosyal dışlama yoluyla zorbalığa dahil olmanın sanal zorbalığa dahil olmayı yordayacağı beklenmektedir. Ayrıca sanal zorbalığın elektronik temelli iletişim araçları yoluyla gerçekleştiği dikkate alınarak ergenlerin söz konusu bu araçlara sahip olma ve kullanım özellikleri de araştırma kapsamında ele alınmıştır.

Yöntem

Örneklem

Araştırma, 2008-2009 öğretim yılı bahar döneminde, İskenderun ve Ankara şehirlerinde orta sosyo-ekonomik düzeyi temsil ettiği düşünülen ilköğretim ikinci kademe (6., 7. ve 8. sınıf) ve liseye (9., 10., 11. ve 12. sınıf) devam eden öğrencilerle gerçekleştirilmiştir. Örneklem 445'i erkek (% 51.3), 423'ü kız (% 48.7) olmak üzere toplam 868 ergenden oluşmaktadır. Ergenlerin yaş ortalaması 14 yıl 7 aydır ($S = 1.79$). Araştırmada, İskenderun (% 70) ve Ankara'da (% 30) yaşayan ergenler eşit sayıda temsil edilemediği için ebeveynleri ile ilgili temel demografik özellikler, bilgi ve iletişim teknolojilerine sahip olma ve kullanım özellikleri açısından karşılaştırılmıştır. Bu amaca yönelik olarak yapılan karşılaştırmalarda İskenderun ve Ankara'da yaşayan ergenlerin anne ve baba eğitim düzeyleri, babanın çalışma durumu, kendisine ait bir cep telefonu ve bilgisayara sahip olmaları açısından aralarında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Ancak annesi çalışan ergenlerin oranı Ankara örneğinde daha fazladır ($\chi^2_1 = 9.65, p < .01$).

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu. Katılımcıların yaşı, cinsiyeti, sınıfı, okul türü gibi demografik bilgilerin yanı sıra cep telefonu, bilgisayar ve internet kullanım olanakları ve özellikleri ile ilgili sorular yer almıştır.

Geleneksel Akran Zorbalığı Ölçeği. Ergenlerin son altı ayda okul ortamında akran zorbalığına hem maruz kalma hem de bu tür davranışlar uygulama sıklıklarını belirleyebilmek amacıyla iki paralel (zorba ve kurban) formdan oluşan Geleneksel Akran Zorbalığı Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek kendini bildirim türünde olup, 4'lü Likert tipi (1 = hiçbir zaman, 2 = bir kere, 3 = iki-üç kez, 4 = üçten çok) cevaplandırılan 31 maddeden oluşmaktadır. Her bir maddedeki "a" seçeneği ergenlerin kurban olma deneyimlerini ölçerken, "b" seçeneği zorba olma deneyimlerini ölçmektedir.

Ölçeğin kurban formu Akran Zorbalığı Kurbanlarını Belirleme Ölçeği (Gültekin ve Sayıl, 2005); zorba formu ise Akran Zorbalıklarını Belirleme Ölçeği (Pekel-Uludağlı ve Uçanok, 2005) temel alınarak bu araştırma kapsamında yeniden düzenlenmiş ve ölçeğin psikometrik özellikleri değerlendirilmiştir (bkz., Burnukara, 2009). Faktör analizi sonucunda kurban ve zorba formu için *sözel, ilişkisel, fiziksel, kişisel eşyaya saldırı, sosyal dışlama ve korkutma/sindirime* olmak üzere altı faktör belirlenmiştir. Kurban formunun genel iç tutarlık katsayısı .90 olup, alt boyutlar için sırasıyla .81, .85, .75, .74, .63 ve .69'dur. Zorba formunun iç tutarlık katsayısı .91 olup, alt boyutlar için sırasıyla .76, .73, .79, .73, .67 ve .76'dır.

Sanal Zorbalık Ölçeği. Araştırmada, ergenlerin son altı ayda sanal ortamda zorbalığa hem maruz kalma hem de bu tür davranışlar uygulama sıklıklarını belirlemek için iki paralel (zorba ve kurban) formdan oluşan Sanal Zorbalık Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek kendini bildirim türünde olup, 4'lü Likert tipi (1 = hiçbir zaman, 2 = bir kere, 3 = iki-üç kez, 4 = üçten çok) cevaplandırılan ve elektronik ortamda cep telefonuyla mesajlaşma, forum siteleri, MSN, web siteleri, sohbet odaları ve e-posta yoluyla gerçekleşen davranış örneklerini içeren 25 maddeden oluşmaktadır. Diğer ölçekte olduğu gibi, her bir maddedeki "a" seçeneği ergenlerin kurban olma deneyimlerini ölçerken, "b" seçeneği zorba olma deneyimlerini ölçmektedir.

Söz konusu ölçek bu araştırma kapsamında Siber Zorbalık Envanteri (Erdur-Baker ve Kavşut, 2007; Topçu, 2008) temel alınarak yeniden düzenlenmiş ve psikometrik özellikleri sınanmıştır (bkz. Burnukara, 2009). Daha önceki çalışmalarda elde edilen bulgularla tutarlı olarak ölçeğin hem kurban hem de zorba formu için tek faktörlü bir yapı elde edilmiştir (Erdur-Baker ve Kavşut, 2007, Topçu, 2008). Ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı kurban formu için .88; zorba formu için .90 olarak bulunmuştur.

İşlem

Araştırmada kullanılan ölçekler ergenlere bir ders saati içerisinde grup halinde uygulanmıştır. Ergenler kendilerine verilen ölçekleri yanıtlamaya başlamadan önce araştırmanın amacı hakkında bilgilendirilmiş ve yönergeler kendilerine açıklanmıştır. Ölçekleri yanıtlarken doğabilecek sosyal istenirlik veya cezalandırılmaktan korkma durumlarını engellemek için formların herhangi bir yerine isim yazmamaları özellikle belirtilmiştir. Bu yolla ergenlerin daha içten ve samimi yanıtlar vermeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Bu araştırma kapsamlı bir projenin ön çalışması niteliğinde olup, MEB'den alınan olur yazısı ve etik kurul belgesi bulunmaktadır.

Bulgular

İlk aşamada betimsel istatistikler kullanılarak ergenlerin bilgi ve iletişim teknolojileri kullanım olanakları ve özellikleri incelenmiştir. Araştırmaya katılan ergenlerin % 89'unun kendisine ait bir cep telefonu olduğu, % 78.4'ünün kendisine ait bir bilgisayar olduğu ve % 97.5'inin de internet kullanıcısı olduğu görülmektedir.

Ergenlerin bilgisayar ($\chi^2_1 = 5.23, p < .05$) ve internet kullanıcıları ($\chi^2_1 = 7.33, p < .01$), bilgisayar kullanma süreleri ($\chi^2_3 = 8.95, p < .05$), bilgisayar kullanma becerileri ($\chi^2_2 = 48.77, p < .001$) ve internet kullanım sıklıkları ($\chi^2_4 = 19.33, p < .001$) cinsiyete göre değişmektedir. Bu sonuca göre, bilgisayar ve internet kullandığını belirten erkeklerin oranı kızlardan daha fazladır. Üç yıldan daha fazla süredir bilgisayar kullanıyor diyen erkeklerin oranı kızlardan daha fazladır ($\chi^2_1 = 6.69, p < .05$). Bilgisayar kullanma becerilerini çok iyi değil ($\chi^2_1 = 14.73, p < .001$) olarak değerlendiren kızların oranı erkeklerden daha fazla iken, bilgisayar kullanma becerilerini mükemmel ($\chi^2_1 = 33.34, p < .001$) olarak değerlendiren erkeklerin oranı kızlardan daha fazladır. İnterneti günde bir saatten az kullanan kızların oranı erkeklerden ($\chi^2_1 = 4.21, p < .05$), interneti günde 3-4 saat ($\chi^2_1 = 9.44, p < .01$), günde 5 saat ($\chi^2_1 = 4.59, p < .05$) ve daha fazla süreyle ($\chi^2_1 = 4, p < .05$) kullanan erkeklerin oranı ise kızlardan daha fazladır. Günde 3-4 saat ($\chi^2_1 = 11.59, p < .001$), 5 saat ($\chi^2_1 = 17.28, p < .001$) veya daha fazla süredir ($\chi^2_1 = 4, p < .05$) internet kullandığını belirten liseye devam eden ergenlerin oranı da ortaokula devam eden ergenlerden daha fazladır.

Ergenler, Geleneksel Akran Zorbalığı Ölçeğinden ve Sanal Zorbalık Ölçeğinden aldıkları puanlara göre kurban, zorba, zorba/kurban ve karışmayan olarak dört gruba ayrılmışlardır. Geleneksel ve sanal akran zorbalığı uygulama puanları ortalamasının bir standart sapma üstünde olanlar zorba, akran zorbalığına maruz kalma puanları ortalamasının bir standart sapma üstünde olanlar kurban, hem akran zorbalığı uygulama hem de akran zorbalığına maruz kalma puanları ortalamasının bir

Tablo 1. Geleneksel ve Sanal Akran Zorbalığına Maruz Kalma ve Akran Zorbalığı Uygulama Oranlarının Cinsiyete Göre Dağılımı

		Erkek	Kız	Toplam	%
Zorba	Geleneksel	32	12	44	5.1
	Sanal	36	14	50	5.8
Kurban	Geleneksel	58	91	149	17.2
	Sanal	39	48	87	10.0
Zorba/ Kurban	Geleneksel	50	33	83	9.6
	Sanal	32	19	51	5.9
Karışmayan	Geleneksel	305	287	592	68.1
	Sanal	338	342	680	78.3

Tablo 2. Sanal Zorbalığına Maruz Kalma ve Sanal Zorbalık Uygulama Toplam Puanlarının Sınıf Düzeyine Göre Ortalamaları ve Standart Sapmaları

Sınıf	Cinsiyet	Sanal Zorbalığına Maruz Kalma Toplam Puanı		Sanal Zorbalık Uygulama Toplam Puanı	
		Ort.	S	Ort.	S
6	Erkek	30.77	8.41	28.66	5.18
	Kız	28.36	4.46	26.46	4.49
	Toplam	29.78	7.13	27.76	5.01
7	Erkek	33.25	12.13	29.37	7.89
	Kız	29.86	8.05	27.82	6.27
	Toplam	31.65	10.51	28.64	7.19
8	Erkek	30.59	7.78	30.82	10.15
	Kız	31.42	7.73	27.0	2.90
	Toplam	31.00	7.74	28.93	7.71
9	Erkek	28.85	7.79	28.67	7.21
	Kız	28.81	5.42	27.42	5.02
	Toplam	28.83	6.71	28.04	6.23
10	Erkek	29.08	6.39	29.82	8.23
	Kız	28.61	5.76	28.32	9.71
	Toplam	28.86	6.09	29.13	8.95
11	Erkek	28.78	7.22	27.91	9.16
	Kız	28.63	5.62	26.81	3.16
	Toplam	28.69	6.36	27.30	6.55
12	Erkek	27.27	2.49	27.36	2.73
	Kız	29.23	4.60	27.85	3.67
	Toplam	28.33	3.84	27.63	3.21
Toplam	Erkek	30.07	8.49	29.19	8.00
	Kız	29.29	6.33	27.39	5.69
	Toplam	29.69	7.52	28.31	7.03

standart sapma üstünde olanlar zorba/kurban ve bunların dışında kalan akran zorbalığına dahil olmayan ergenler ise karışmayan olarak gruplandırılmışlardır. Geleneksel ve sanal zorbalık gruplarında yer alan ergenlerin hem örneklem içindeki hem de cinsiyete göre dağılımları Tablo 1'de verilmiştir.

Sanal Zorbalığın Cinsiyet ve Sınıf Düzeyine Göre Gösterdiği Değişim

Sanal zorbalık statülerinde yer alan zorba, kurban, zorba/kurban ve karışmayan ergenlerin cinsiyete göre bir değişme gösterip göstermedikleri incelendiğinde, sanal zorbalık statülerinde yer almanın cinsiyete göre değiştiği ($\chi^2_3 = 13.4, p < .01$), erkeklerin kızlardan daha fazla zorbalık statüsünde yer aldıkları görülmektedir ($\chi^2_1 = 9.7, p < .01$).

Ergenlerin sanal zorbalığa hedef olma ve sanal zorbalık uygulama toplam puanlarının cinsiyete ve sınıf düzeyine göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek için ANOVA analizleri yapılmıştır. Sanal zorbalığa maruz kalma toplam puanı üzerinde cinsiyetin temel etkisi anlamlı değilken, sınıf düzeyinin temel etkisi anlamlıdır ($F_{6,854} = 3.42, p < .01, \eta^2 = .02$). Tukey testi kullanılarak yapılan post hoc analizlerine göre, 7. sınıflar 9., 10. ve 11. sınıflardan ($p < .05$) anlamlı olarak farklılaşmaktadır. Bu sonuca göre, 7. sınıfların sanal zorbalığa maruz kalma toplam puanları 9. 10. ve 11. sınıflardan daha yüksektir. Sanal zorbalık uygulama toplam puanı üzerinde ise cinsiyetin temel etkisi anlamlı bulunurken ($F_{1,854} =$

7.03, $p < .01, \eta^2 = .01$), sınıf düzeyinin temel etkisi anlamlı değildir. Sanal zorbalık statülerinde cinsiyet farkına ilişkin elde edilen bulguya paralel şekilde erkeklerin sanal zorbalık uygulama toplam puanları kızlardan daha yüksektir ($p < .05$) (bkz. Tablo 2).

Geleneksel Zorbalık ile Sanal Zorbalık Arasındaki İlişkiler

Geleneksel ve sanal zorbalık arasındaki örtüşmeyi incelemek için okul ortamında ve sanal ortamda zorbalığa herhangi bir şekilde karışmayan ergenler analize dahil edilmemiştir. Geleneksel zorbalık statülerinde yer alma ile sanal zorbalık statülerinde yer alma arasında örtüşme olup olmadığı Ki-kare testi ile incelenmiştir. Araştırmada sırasıyla, geleneksel kurban ve sanal kurban, geleneksel zorba ve sanal zorba ve geleneksel zorba/kurban ve sanal zorba/kurban statüleri karşılaştırılmıştır (bkz. Tablo 3). Analizler, geleneksel kurban olan ergenlerin çoğunun aynı zamanda sanal ortamda kurban olduğunu (54 ergenden 41'i), geleneksel zorba olanların çoğunun aynı zamanda sanal ortamda zorba olduğunu (22 ergenden 16'sının), geleneksel zorba/kurban olanların bir kısmının da aynı zamanda sanal ortamda da zorba/kurban olduğunu (51 ergenden 23'ünün) göstermiştir.

Geleneksel kurban, zorba ve zorba/kurban statüsünde yer almanın sanal ortamda kurban, zorba ve zorba/kurban statüsünde yer almayı; geleneksel kurban statüsünde yer almanın da sanal ortamda zorba statüsünde yer almayı yordayacağı hipotezini test etmek amacıyla

Tablo 3. Geleneksel Zorbalık Statüleri ile Sanal Zorbalık Statülerinde Yer Alma Arasındaki İlişki

	Sanal Zorba			χ^2	sd	p
	Hayır	Evet	Toplam			
Geleneksel Zorba						
Hayır	93	12	105	39.77	1	.000
Evet	6	16	22			
Toplam	99	28				
	Sanal Kurban			χ^2	sd	p
	Hayır	Evet	Toplam			
Geleneksel Kurban						
Hayır	54	19	73	31.01	1	000
Evet	13	41	54			
Toplam	67	60				
	Sanal Zorba/Kurban			χ^2	sd	p
	Hayır	Evet	Toplam			
Geleneksel Zorba/Kurban						
Hayır	60	16	76	8.29	1	.006
Evet	28	23	51			
Toplam	88	39				

Tablo 4. Sanal Zorbalık Statülerinde Yer Almanın Yordanmasına İlişkin Lojistik Regresyon Analizi Sonuçları

	<i>B</i>	<i>S</i>	Wald	sd	<i>p</i>	<i>e^B</i>
<u>Sanal Kurban</u>						
Geleneksel Kurban	2.07	.44	22.40	1	.000	7.91
Sınıf	-.43	.14	8.78	1	.003	.65
<u>Sanal Zorba</u>						
Geleneksel Zorba	2.91	.60	23.58	1	.000	18.52
<u>Sanal Zorba/Kurban</u>						
Geleneksel Zorba/Kurban	1.12	.40	7.74	1	.005	3.07

la lojistik regresyon analizleri yapılmıştır. İlk analizde yordanan değişken olarak sanal kurban statüsü alınmış, geleneksel kurban olma statüsü, ergenlerin cinsiyeti ve sınıf düzeyi yordayıcı değişkenler olarak analize dahil edilmiştir. Kurulan lojistik regresyon analizi sonucunda model anlamlı bulunmuştur ($\chi^2_3 = 43.35, p < .001$). Modelin uyum iyiliğine Hoshmer Lemeshow Testi ile bakılmış ve istatistiksel olarak verilere uygun olduğu görülmüştür ($\chi^2_8 = 4.39, p > .05$). Geleneksel kurban statüsü ve sınıf düzeyinin sanal kurban statüsüne doğru sınıflandırma olasılığı % 73.2'dir (Nagelkerke $R^2 = .39$). Tablo 4'teki her bir bağımsız değişkene ilişkin Wald istatistiklerinin anlamlılık düzeyleri incelendiğinde, geleneksel kurban olmanın sanal kurban olmayı anlamlı bir şekilde yordadığı, geleneksel kurban olanların geleneksel kurban olmayanlara göre sanal ortamda kurban olma olasılıklarının 8 kat daha fazla olduğu görülmektedir. Ayrıca sınıf düzeyi sanal ortamda kurban olmayı anlamlı olarak yordamakta, buna göre ergenlerin sınıf düzeyleri arttıkça sanal kurban olma olasılıkları artmaktadır.

İkinci analizde yordanan değişken olarak sanal zorba statüsü alınmış, geleneksel zorba olma statüsü, ergenlerin cinsiyeti ve sınıf düzeyi yordayıcı değişkenler olarak analize dahil edilmiştir. Kurulan lojistik regresyon analizi sonucunda model anlamlı bulunmuştur ($\chi^2_3 = 37.19, p < .001$). Modelin uyum iyiliğine Hoshmer Lemeshow Testi ile bakılmış ve istatistiksel olarak verilere uygun olduğu görülmüştür ($\chi^2_7 = 10.1, p > .05$). Geleneksel zorba statüsünün sanal zorba statüsüne doğru sınıflandırma olasılığı % 85.8'dir (Nagelkerke $R^2 = .39$). Tablo 4'teki her bir bağımsız değişkene ilişkin Wald istatistiklerinin anlamlılık düzeyleri incelendiğinde, geleneksel zorba olmanın sanal zorba olmayı anlamlı bir şekilde yordadığı, geleneksel zorba olanların olmayanlara göre sanal ortamda zorba olma olasılıklarının 19 kat daha fazla olduğu görülmektedir.

Üçüncü analizde yordanan değişken olarak sanal zorba/kurban statüsü alınmış, geleneksel zorba/kurban olma statüsü, ergenlerin cinsiyeti ve sınıf düzeyi yordayıcı değişkenler olarak analize dahil edilmiştir. Kurulan lojistik regresyon analizi sonucunda model anlamlı bulunmuştur ($\chi^2_3 = 11.36, p < .01$). Modelin uyum iyiliğine Hoshmer Lemeshow Testi ile bakılmış ve istatistiksel olarak verilere uygun olduğu görülmüştür ($\chi^2_8 = .94, p > .05$). Geleneksel zorba/kurban statüsünün sanal zorba/kurban statüsüne doğru sınıflandırma olasılığı % 73.2'dir (Nagelkerke $R^2 = .12$). Tablo 4'teki her bir bağımsız değişkene ilişkin Wald istatistiklerinin anlamlılık düzeyleri incelendiğinde, geleneksel zorba/kurban olmanın sanal ortamda zorba/kurban olmayı anlamlı bir şekilde yordadığı, geleneksel zorba/kurban olanların geleneksel zorba/kurban olmayanlara göre sanal ortamda zorba/kurban olma olasılıklarının 3 kat daha fazla olduğu görülmektedir.

Geleneksel kurban statüsünde yer alanların sanal ortamda zorba olabileceğine ilişkin hipotez ki-kare ve lojistik regresyon analizi yöntemleri ile incelenmiştir. Bu bağlamda yapılan ki-kare analizinde geleneksel kurban olma ile sanal ortamda zorba olma arasında anlamlı ve ters yönde bir ilişki olduğu bulunmuştur ($\chi^2 = 18.39, p <$

Tablo 5. Sanal Zorba Statüsünde Yer Almanın Yordanmasına İlişkin Lojistik Regresyon Analizi Sonuçları

	<i>B</i>	<i>S</i>	Wald	sd	<i>p</i>	<i>e^B</i>
<u>Sanal Zorba</u>						
Geleneksel Kurban	-2.51	.77	10.59	1	.001	.08

.001). Bu sonuca göre, okulda zorbalığa maruz kalan 54 ergenden sadece 2'sinin sanal zorba olduğu, diğer bir deyişle okulda zorbalığa maruz kalan 54 ergenden 52'sinin sanal zorba statüsünde yer almadığı görülmüştür.

Lojistik regresyon analizinde yordanan değişken olarak sanal zorba statüsü alınmış, geleneksel kurban olma statüsü, ergenlerin cinsiyeti ve sınıf değişkenleri yordayıcı değişkenler olarak analize dahil edilmiştir. Kurulan lojistik regresyon analizi sonucunda model anlamlı bulunmuştur ($\chi^2_3 = 26.52, p < .001$). Modelin uyum iyiliğine Hoshmer Lemeshow Testi ile bakılmış ve istatistiksel olarak verilere uygun olduğu görülmüştür ($\chi^2_7 = 11.48, p > .05$). Elde edilen modelin doğru sınıflandırma olasılığı % 75.6'dır (Nagelkerke $R^2 = .29$). Tablo 5'teki her bir bağımsız değişkene ilişkin Wald istatistiklerinin anlamlılık düzeyleri incelendiğinde, geleneksel kurban olma ile sanal zorba olma arasında ters yönde ve anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur. Elde edilen sonuca göre, okul ortamında kurban olanların sanal ortamda zorba olma olasılıkları azalmaktadır.

Geleneksel Zorbalığın Alt Türleri ile Sanal Zorbalık Arasındaki İlişki

Ergenlerin geleneksel akran zorbalığına maruz kalma ve akran zorbalığı uygulama alt boyutlarından aldıkları puanların sanal zorba ve sanal kurban toplam puanlarını ne düzeyde yordadığını belirlemek amacıyla iki ayrı aşamalı regresyon analizi uygulanmıştır. İlişkisel zorbalığın ve sosyal dışlamanın sanal zorbalığa dahil olmayı yordayacağı yönünde bir hipotez oluşturulmakla birlikte bu konudaki bilgi birikiminin çok sınırlı olması ve araştırmanın bu alanda öncü çalışmalarından biri olması nedeniyle geleneksel zorbalığa maruz kalma ve zorbalık uygulamanın tüm alt boyutları her iki analize de dahil edilmiştir.

İlk olarak ergenlerin sanal kurban toplam puanlarının geleneksel akran zorbalığına maruz kalma ve akran zorbalığı uygulama alt boyutlarıyla olan korelasyonu incelenmiş, buna göre regresyon analizine sanal kurban toplam puanı ile anlamlı korelasyon gösteren alt boyutlar alınmıştır ($p < .01$) (bkz. Tablo 6). Sanal Zorbalık Ölçeğinden alınan kurban toplam puanları yordanan değişken olarak, geleneksel akran zorbalığına maruz kalma ve akran zorbalığı uygulama alt boyutlarından alınan puanlar ise yordayıcı değişken olarak analize dahil edilmiştir. Yordayıcı değişkenler analize tek blokta sokulmuştur (bkz. Tablo 7).

İlişkisel zorbalığa maruz kalma alt boyutu sanal kurban olmayı anlamlı düzeyde yordamakta ve tek başına toplam varyansın % 17'sini açıklamaktadır ($F_{1,867} = 175.71, p < .001$). Sanal kurban toplam puanını sırasıyla ilişkisel, sosyal dışlama, fiziksel ve kişisel eşyalara saldırı yoluyla zorbalığa maruz kalma, sosyal dışlama yoluyla zorbalık yapma, korkutma/sindirme yoluyla zorbalığa

Tablo 6. Sanal Kurban Toplam Puanları ve Geleneksel Akran Zorbalığına Maruz Kalma ve Akran Zorbalığı Uygulama Alt Boyutlarına İlişkin Korelasyonlar

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1. Sanal kurban toplam puanı	1.00											
2. Korkutma/sindirme yoluyla zorbalığa maruz kalma	.39**	1.00										
3. Fiziksel zorbalığa maruz kalma	.36**	.49**	1.00									
4. Sözel zorbalığa maruz kalma	.41**	.49**	.61**	1.00								
5. İlişkisel zorbalığa maruz kalma	.41**	.39**	.29**	.49**	1.00							
6. Kişisel eşyalara saldırı yoluyla zorbalığa maruz kalma	.39**	.37**	.35**	.38**	.47**	1.00						
7. Sosyal dışlama yoluyla zorbalığa maruz kalma	.39**	.41**	.27**	.36**	.36**	.33**	1.00					
8. Korkutma/sindirme yoluyla zorbalık yapma	.26**	.41**	.29**	.22**	.25**	.21**	.20**	1.00				
9. Fiziksel zorbalık yapma	.21**	.28**	.55**	.37**	.21**	.22**	.16**	.60**	1.00			
10. Sözel zorbalık yapma	.27**	.25**	.38**	.55**	.31**	.25**	.20**	.45**	.63**	1.00		
11. İlişkisel zorbalık yapma	.26**	.19**	.24**	.25**	.35**	.20**	.21**	.28**	.40**	.47**	1.00	
12. Kişisel eşyalara saldırı yoluyla zorbalık yapma	.23**	.18**	.24**	.16**	.11**	.30**	.23**	.28**	.39**	.30	.55**	1.00
13. Sosyal dışlama yoluyla zorbalık yapma	.26**	.16**	.14**	.18**	.23**	.13**	.33**	.31**	.38**	.41**	.56**	.45**

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$

Tablo 7. Sanal Zorbalık Ölçeği'nden Alınan Sanal Kurban Toplam Puanlarının Yordanmasına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Model	Yordayıcılar	β	t	R^2	sd	F
1	ilişkiselk	.68	13.26	.168	1,866	175.71***
2	ilişkiselk	.51	9.69	.238	1,865	135.23***
	sosyalk	1.23	8.88			
3	ilişkiselk	.43	8.17	.280	1,864	111.85***
	sosyalk	1.05	7.64			
	fizikselk	.54	7.06			
4	ilişkiselk	.33	5.99	.300	1,863	92.47***
	sosyalk	.94	6.84			
	fizikselk	.46	5.85			
	eşyak	.48	5.00			
5	ilişkiselk	.31	5.56	.310	1,862	77.62***
	sosyalk	.81	5.71			
	fizikselk	.45	5.75			
	eşyak	.49	5.17			
6	sosyalz	.49	3.61	.319	1,861	67.14***
	ilişkiselk	.28	4.97			
	sosyalk	.69	4.76			
	fizikselk	.35	4.19			
	eşyak	.46	4.82			
	sosyalz	.50	3.66			
7	korkutmak	.37	3.24	.323	1,860	58.66***
	ilişkiselk	.24	4.05			
	sosyalk	.66	4.54			
	fizikselk	.25	2.68			
	eşyak	.45	4.77			
	sosyalz	.49	3.65			
7	korkutmak	.33	2.83			
	sözelk	.14	2.36			

** $p < .01$, *** $p < .001$

Not. ilişkiselk: ilişkisel zorbalığa maruz kalma puanı, sosyalk: sosyal dışlama yoluyla zorbalığa maruz kalma puanı, fizikselk: fiziksel zorbalığa maruz kalma puanı, eşyak: kişisel eşyalara saldırı yoluyla zorbalığa maruz kalma puanı, sosyalz: sosyal dışlama yoluyla zorbalık yapma puanı, korkutmak: korkutma/sindirme yoluyla zorbalığa maruz kalma puanı, sözelk: sözel zorbalığa maruz kalma puanı

maruz kalma ve sözel zorbalığa maruz kalma yordamakta ve birlikte varyansın % 32'sini açıklamaktadır. Buna göre, ergenlerin ilişkisel, sosyal dışlama, fiziksel ve kişisel eşyalara saldırı yoluyla zorbalığa maruz kalma, sosyal dışlama yoluyla zorbalık yapma, korkutma/sindirme yoluyla ve sözel olarak zorbalığa maruz kalma puanları arttıkça sanal ortamda kurban olma toplam puanlarının arttığı görülmüştür.

İkinci aşamalı regresyon analizinde de ilk olarak ergenlerin sanal zorba toplam puanlarının geleneksel akran zorbalığına maruz kalma ve akran zorbalığı uygulama alt boyutlarıyla olan korelasyonuna bakılmış, buna göre regresyon analizine sanal zorbalık yapma toplam puanı ile anlamlı korelasyon gösteren alt boyutlar alınmıştır ($p < .01$) (bkz. Tablo 8). Sanal Zorbalık Ölçeğinden alınan sanal zorba toplam puanları yordanan değişken olarak,

Tablo 8. Sanal Zorba Toplam Puanları ve Geleneksel Akran Zorbalığına Maruz Kalma ve Akran Zorbalığı Uygulama Alt Boyutlarına İlişkin Korelasyonlar

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1. Sanal zorba toplam puanı	1.00											
2. Korkutma/sindirme yoluyla zorbalığa maruz kalma	.12**	1.00										
3. Fiziksel zorbalığa maruz kalma	.15**	.49**	1.00									
4. Sözel zorbalığa maruz kalma	.37**	.50**	.61**	1.00								
5. İlişkisel zorbalığa maruz kalma	.18**	.39**	.30**	.49**	1.00							
6. Kişisel eşyalara saldırı yoluyla zorbalığa maruz kalma	.16**	.37**	.35**	.38**	.47**	1.00						
7. Sosyal dışlama yoluyla zorbalığa maruz kalma	.10**	.42**	.27**	.36**	.36**	.33**	1.00					
8. Korkutma/sindirme yoluyla zorbalık yapma	.42**	.41**	.29**	.22**	.25**	.21**	.20**	1.00				
9. Fiziksel zorbalık yapma	.46**	.28**	.46**	.37**	.21**	.22**	.16**	.60**	1.00			
10. Sözel zorbalık yapma	.41**	.25**	.38**	.55**	.31**	.25**	.20**	.45**	.63**	1.00		
11. İlişkisel zorbalık yapma	.52**	.20**	.24**	.25**	.35**	.20**	.21**	.28**	.40**	.47**	1.00	
12. Kişisel eşyalara saldırı yoluyla zorbalık yapma	.46**	.18**	.24**	.16**	.11**	.30**	.23**	.28**	.39**	.30**	.55**	1.00
13. Sosyal dışlama yoluyla zorbalık yapma	.52**	.16**	.14**	.18**	.23**	.13**	.33**	.31**	.38**	.41**	.56**	.45**

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$

geleneksel akran zorbalığına maruz kalma ve akran zorbalığı uygulama alt boyutlarından aldıkları puanlar ise yordayıcı değişken olarak analize dahil edilmiştir. Yordayıcı değişkenler analize tek blokta sokulmuştur (bkz. Tablo 9).

Sosyal dışlama yoluyla zorbalık yapma alt boyutu sanal zorba olmayı anlamlı düzeyde yordamakta ve tek başına toplam varyansın % 27'sini açıklamaktadır ($F_{1,867} = 315.59, p < .001$). Sanal zorba puanını sırasıyla sosyal dışlama, fiziksel, ilişkisel ve korkutma/sindirme, kişisel eşyalara saldırı yoluyla zorbalık yapma, sosyal dışlama ve fiziksel zorbalığa maruz kalma yordamakta ve birlikte varyansın % 44'ünü açıklamaktadır. Buna göre, ergenlerin sosyal dışlama, fiziksel, ilişkisel, korkutma/sindirme ve kişisel eşyalara saldırı yoluyla zorbalık yapma puanı arttıkça sanal zorbalık toplam puanının arttığı, sosyal dışlama yoluyla zorbalığa maruz kalma ve fiziksel zorbalığa maruz kalma puanı arttıkça sanal zorbalık toplam puanının azaldığı görülmüştür.

Tartışma

Araştırma sonuçları incelenen yaş grubundaki ergenlerin % 89'unun kendisine ait bir cep telefonu olduğunu, % 78.4'ünün kendisine ait bir bilgisayarı olduğunu ve % 97.5'inin de internet kullanıcısı olduğunu göstermektedir. Araştırmada literatürde var olan eğilimi destekler nitelikte erkeklerin kızlardan daha fazla bilgisayar ve internet kullanıcısı oldukları, daha uzun süredir bilgisayar ve internet kullandıkları, bilgisayar kullanma becerilerini daha iyi değerlendirdikleri ve gün içerisinde internette daha fazla vakit geçirdikleri görülmüştür. Ergenlerin bilgi ve iletişim teknolojilerini nasıl ve hangi koşullarda kullandıklarını belirlemek ve bu konudaki olanaklarını ayrıntılı olarak ele almak ergenlerin bu yöndeki tercih ya da zorunluluklarını değerlendirebilmek açısından önemlidir.

Araştırmada ergenlerin % 31.9'unun okul ortamında, % 21.7'sinin de sanal ortamda zorbalığa dahil olduğu ve zorbalığın yaygınlığı bağlamında elde edilen sonuçların ülkemizde ve diğer ülkelerde yapılan araştırma sonuçlarıyla tutarlı olduğu görülmektedir (Monks ve ark., 2009; Pekel-Uludağlı ve Uçanok, 2005; Raskauskas ve Stolz, 2007; Smith ve ark., 1999; Topçu, 2008). Okul ortamında meydana gelen akran zorbalığı hangi zaman diliminde ve hangi sıklıkta ele alındığına ve hangi alt türlerin değerlendirildiğine bağlı olarak değişmekle birlikte, son birkaç ay içerisinde ayda iki ya da üç kez 10-16 yaşları arasındaki kız ve erkek ergenlerde iyi bir kesme noktası olduğu konusunda araştırmacılar arasında görüş birliği olduğu görülmektedir (Kristensen ve Smith, 2003). Sanal zorbalığın tanımı ve yaygınlığına ilişkin araştırmalar henüz başlangıç aşamasında olduğundan farklı türde ölçme yöntemlerinin kullanılması yaygınlık

Tablo 9. Sanal Zorbalık Ölçeği'nden Alınan Sanal Zorba Toplam Puanlarının Yordanmasına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Model	Yordayıcılar	β	t	R^2	sd	F
1	sosyalz	2.18	17.76	.267	1,866	315.59***
2	sosyalz	1.69	13.48	.345	1,865	227.56***
	fizikselz	.54	10.13			
3	sosyalz	1.17	8.46	.390	1,864	184.09***
	fizikselz	.43	8.19			
	ilişkiselz	.86	8.00			
4	sosyalz	1.09	8.03	.409	1,863	149.59***
	fizikselz	.26	4.15			
	ilişkiselz	.86	8.11			
	korkutmaz	.50	5.34			
5	sosyalz	.99	7.26	.423	1,862	126.53***
	fizikselz	.22	3.51			
	ilişkiselz	.68	6.02			
	korkutmaz	.49	5.29			
	eşyaz	.75	4.55			
6	sosyalz	1.13	8.13	.436	1,861	110.93***
	fizikselz	.21	3.39			
	İlişkiselz	.67	6.04			
	korkutmaz	.54	5.76			
	eşyaz	.81	4.94			
	sosyalk	-.49	-4.41			
7	sosyalz	1.06	7.53	.441	1,860	96.87***
	fizikselz	.30	4.31			
	ilişkiselz	.69	6.22			
	korkutmaz	.51	5.51			
	eşyaz	.82	5.03			
	sosyalk	-.41	-3.53			
	fizikselk	-.21	-2.74			

** $p < .01$, *** $p < .001$

Not. sosyalz: sosyal dışlama yoluyla zorbalık yapma puanı, fizikselz: fiziksel zorbalık yapma puanı, ilişkiselz: ilişkisel zorbalık yapma puanı, korkutmaz: korkutma/sindirme yoluyla zorbalık yapma puanı, eşyaz: kişisel eşyalara saldırı yoluyla zorbalık yapma puanı, sosyalk: sosyal dışlama yoluyla zorbalığa maruz kalma puanı, fizikselk: fiziksel zorbalığa maruz kalma puanı

oranlarının farklı şekillerde ortaya çıkmasına neden olmakta, bu durum da araştırmaların doğrudan karşılaştırılmasını büyük ölçüde zorlaştırmaktadır.

Araştırmada hem erkeklerin hem de kızların sanal zorbalığa maruz kalma açısından hemen hemen aynı oranda risk altında oldukları görülürken, erkeklerin kızlardan daha fazla sanal zorbalık yaptığı bulunmuştur. Elde edilen bu yöndeki bulgular daha önceki araştırma

sonuçlarının bir kısmıyla tutarlıdır (Li, 2006; Slonje ve Smith, 2008; Williams ve Guerra, 2007). Erkeklerin elektronik temelli iletişim araçlarını daha fazla kullanmaları, internette gün içerisinde daha fazla zaman geçirmeleri ve bilgisayar kullanma becerilerini daha iyi olarak değerlendirmeleri sanal ortamda zorba davranışlar sergilemelerini bir ölçüde açıklayabilir.

Ortaokula devam eden ergenler lisedekilere göre

sanal zorbalığa daha fazla maruz kalmaktadır. Elde edilen bu sonuçla tutarlı olarak bir grup araştırmada da sanal zorbalığa maruz kalmada yaşla birlikte bir azalma olduğu rapor edilmiştir (Williams ve Guerra, 2007). Yaşça daha küçük olan ergenlerin bu tür olaylar karşısında daha savunmasız olmalarına sebep olarak; internet konusunda daha deneyimsiz olmaları, sanal zorbalıkla başa çıkma ve sanal ortamdan gelen tehditleri doğru bir biçimde değerlendirme becerilerinden yoksun olmaları gösterilmiştir. Sanal zorbalık uygulamada ise sınıf düzeyine göre bir değişime gözlenmemiştir. Bu bulgu, 11-16 yaş ve 12-20 yaş arası ergenlerin yer aldığı araştırmalarda sanal zorbalık uygulama açısından sınıf düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmadığını ortaya koyan bulgularla tutarlıdır (Slonje ve Smith, 2008; akt., Smith ve ark., 2008). Geleneksel zorbalıktan farklı olarak sanal ortamda zorbalığa herhangi bir şekilde dahil olma ile yaş arasındaki ilişkinin ele alındığı çalışmalar henüz oldukça sınırlıdır. Dolayısıyla ergenliğin büyük bir bölümünü ele alan bu araştırmanın ortaya koyduğu bulgular, bu konudaki bilgi birikimine katkıda bulunması açısından önem taşımaktadır.

Araştırma bulgularına göre ergenler okul ortamında ve sanal ortamda benzer zorbalık statülerinde yer almaktadır. Okul ortamında zorbalığa herhangi bir şekilde dahil olan ergenlerin % 63'ünün sanal ortamda zorbalığa karışan ergenlerle aynı kişiler olduğu, okulda zorba olan ergenlerin % 76'sının aynı zamanda sanal zorba, okulda kurban olan ergenlerin % 73'ünün aynı zamanda sanal ortamda kurban, okulda zorba/kurban olan ergenlerin % 45'nin de sanal ortamda zorba/kurban olduğu bulunmuştur. Elde edilen bu bulgular zorba ve kurban olmanın hem okul ortamında hem de sanal ortamda belirli bir oranda sürdürüldüğü yönündeki bulgularla tutarlıdır (Juvonen ve Gross, 2008; Katzer ve ark., 2009; Li, 2007; Raskauskas ve Stoltz, 2007; Smith ve ark., 2008; Ybarra ve Mitchell, 2004a). Sözü edilen iki tür zorbalık arasında örtüşme olması Raskauskas ve Stoltz'un (2007) da vurguladığı gibi önemli görülmeyle beraber okulda zorbalığa karışıp sanal ortamda zorbalığa dahil olmayan ergenlerin olması veya tam tersi şekilde okulda zorbalığa karışmayıp sanal ortamda zorbalığa dahil olan ergenlerin olması, sanal zorba ve kurban olmayı, gelişimsel dönem, ergenin bireysel özellikleri veya dahil olduğu akran grubuna ait özellikler, ebeveyn denetimi gibi çok sayıda başka faktörün de etkileyebileceğini düşündürmektedir. Dolayısıyla bazı öğrencilerin hem okulda hem de cep telefonu ve internete ulaşabildikleri hemen her ortamda zorbalıkla karşılaşma riskinin olması, geliştirilecek müdahale programlarının okul zorbalığıyla mücadelenin yanı sıra güvenli ve sorumlu elektronik temelli iletişim araçları kullanımını da kapsayacak şekilde genişletilmesi beraberinde getirmektedir.

Diğer taraftan okulda zorbalığa maruz kalmanın

ergenler üzerinde olumsuz psikososyal sonuçlarla ilişkili olduğu bilinmekte ve bu türden problemlerle elektronik ortamda karşılaşıldığında da okul zorbalığına benzer sonuçlar ortaya çıkmaktadır (Finkelhor, Mitchell ve Wolak, 2000; Raskauskas ve Stoltz, 2007; Ybarra, 2004). Bu nedenle her iki ortamda zorbalığa maruz kalan ergenlerin belirlenmesi, sanal zorbalığın duygusal ve sosyal gelişim üzerinde hem tek başına nasıl bir etkisi olduğu hem de okulda bu tür davranışlar deneyimleyen ergenlerin yaşadıkları olumsuz sonuçları arttırıp arttırmadığı konusunda bilgi vermesi açısından önemlidir.

Araştırmada okulda zorbalığa maruz kalanların sanal ortamdaki anonimlikten faydalanarak karşılaştıkları davranışların intikamını almak amacıyla sanal ortamda zorbalık yapabileceklerine ilişkin hipotez desteklenmemiştir. Bu nedenle okul ortamında zorbalığa maruz kalanlarla elektronik temelli iletişim araçları yoluyla zorbalık yapanlar arasında ne tür ilişki dinamiklerinin yer aldığına ilişkin daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Literatürde bu durumun maruz kalınan sanal zorbalık türüne göre değişebileceğine ilişkin bulgular elde edilmiştir (Raskauskas ve Stoltz, 2007). Buna göre web siteleri ve sohbet odaları yoluyla sanal zorbalığa maruz kalma ile okulda zorbalık yapma (fiziksel, sözel, ilişkisel) arasında bir ilişki olduğu bulunmuştur. Araştırmacılar okulda kurban olanların saldırganlara elektronik ortamda karşılık vermek için en güvenli ve anonim yol olarak web sitelerini ve sohbet odalarını kullanmayı tercih etmiş olabileceklerini ifade etmektedirler.

Literatür incelendiğinde geleneksel zorbalığın alt boyutları ile sanal zorbalığın ilişkisini ele alan çalışmalar oldukça sınırlı sayıdadır. Bu araştırmada daha önce yapılan araştırmalardan farklı olarak geleneksel akran zorbalığı uygulama/maruz kalma türlerinden hangilerinin sanal zorbalığı yordadığı kapsamlı olarak ele alınmıştır. Araştırmada, okulda kişi hakkında bir dedikodu/söylenti yayılması gibi davranışları içeren ilişkisel zorbalığa maruz kalan ergenlerin sanal ortamda zorbalığa maruz kalma olasılıklarının daha fazla olduğu bulunmuştur. Bazı araştırmalarda sanal zorbalık olaylarında, okul ortamındaki dolaylı saldırganlıkta olduğu gibi saldırganın kimliğinin belirsiz olması ile doğrudan saldırılardaki kurbanı kasıtlı olarak zarar verme eğiliminin bir arada görüldüğü belirtilmekte, bu nedenle sanal zorbalığın dolaylı saldırganlığın ilişkisel bir türü olarak ortaya çıkabileceği düşünülmektedir (Slonje ve Smith, 2008; Smith ve ark., 2008). Araştırma bulguları bu yöndeki araştırmaları destekler biçimde okulda zorbalığın bahsedilen tüm türlerine maruz kalan ergenlerin sanal ortamda zorbalığa maruz kalma olasılıklarının arttığını göstermektedir (Raskauskas ve Stoltz, 2007; Varjas ve ark., 2009). Ancak bu araştırmada diğerlerinden farklı olarak okulda hedef seçilen kişiyi sosyal olarak yalnızlaştırmayı tercih eden ergenlerin sanal ortamda daha sıklıkla zorbalığın

hedefi haline geldiği görülmektedir.

Araştırmada okulda hedef olarak seçilen kişiyi dahil olduğu gruptan kasıtlı olarak dışlayan ergenlerin sanal ortamda zorbalık yapma olasılıklarının daha fazla olduğu bulunmuştur. Sanal zorbalık, bazı araştırmacılar tarafından okul ortamında hedef seçilen kişinin akran ilişkilerine zarar vermeyi amaçlayan ilişkisel zorbalığın bir türü olarak görülmekte ve dolaylı zorbalık davranışlarını içerdiği düşünülmektedir (Smith ve ark. 2008). Bu bağlamda sosyal dışlama yoluyla zorbalık yapan ergenlerin sanal ortamda daha fazla zorbalıkta bulunmaları şartıcı bir sonuç olarak görülmemektedir. Araştırmada, ayrıca okul ortamında sosyal dışlama ve fiziksel saldırılar yoluyla zorbalığa maruz kalan ergenlerin ise sanal ortamda zorba olma olasılıklarının daha düşük olduğu görülmektedir. Okul ortamında fiziksel, sözel ve ilişkisel zorbalığa maruz kalma ve uygulama ile sanal ortamda zorba olma arasında olumlu yönde ilişkilerden söz edilmektedir (Varjas ve ark.,2009). Benzer şekilde hedef seçilen kişiyi fiziksel olarak incitme, onunla alay etme, ilişkisel ve gruptan dışlama yoluyla zorbalık yapma ile sanal ortamda zorba olma arasında anlamlı ilişki bulunmuştur (Raskauskas ve Stoltz, 2007). Bu araştırmada diğerlerinden farklı olarak okul ortamında fiziksel saldırı ve sosyal dışlama yoluyla zorbalığa maruz kalmanın da sanal zorba olma ile ilişkili bir faktör olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Yukarıda özetlenen araştırma bulguları bir araya getirildiğinde, farklı türden zorba davranışların sanal ortamda zorbalığa dahil olmayı yordadığı görülmekle beraber sosyal dışlama sanal ortamda hem bu tür davranışları sergileme hem de hedef olma açısından potansiyel bir risk faktörü olarak dikkat çekmektedir.

Yukarıda özetlenen araştırma bulgularının yorumlanmasında ve genellenmesinde bu çalışmanın sınırlılıkları göz önünde bulundurulmalıdır. Hem geleneksel hem de sanal zorbalığın yaygınlığına ilişkin yapılan çalışmalarda farklı yöntemlerin kullanılması (kendini bildirim türündeki ölçekler, akran bildirim, öğretmen bildirim veya gözlem gibi) araştırma bulgularını doğrudan karşılaştırmayı zorlaştırmaktadır. Bunun yanı sıra bazı araştırmacılar zorbalığın tanımını vererek tek bir soru ile okul ortamında veya sanal ortamda zorbalığı belirlemeyi tercih ederken, bazı araştırmacılar farklı türden davranış örneklerinin yer aldığı ölçekleri kullanmaktadırlar. Her iki durumda da çocuklara ya da ergenlere ölçme aracında niyetin kasıtlı olarak karşıdakine zarar vermek olduğu, tekrarlı bir süreç olduğu ve güç dengesizliğinin vurgulanması gerektiği öne sürülürken, bazı çalışmalarda böyle bir uygulamaya rastlanmamaktadır. Geleneksel zorbalığın tanımında vurgulanan niyetli olarak zarar verme durumunun sanal zorbalık için de geçerli olduğu, ancak tekrarlılık göstermesi ve güç dengesizliği konusunun açıklığa kavuşturulması gereken noktalar olduğu ifade edilmektedir. Bunun yanı sıra bu tür davranışların sıklı-

ğını belirlemede bir ay, bir dönem ya da bir okul yılı gibi farklı zaman aralıklarının kullanıldığı görülmektedir. Araştırmada zorbalığın belirlenmesinde kendini bildirim türünde, sadece farklı zorbalık davranışlarını temsil eden davranış örnekleriyle ve geçen altı aylık zaman dilimini kapsayacak biçimde ölçüm alınmıştır. Dolayısıyla elde edilen bulguların yorumlanmasında zorbalığı belirlemede kullanılan ölçme araçlarının özelliklerinin yukarıda kısaca özetlenmeye çalışılan noktalar çerçevesinde dikkate alınması önemli görünmektedir.

Pek çok araştırmacı tarafından ifade edildiği gibi, sınıf, okul bahçesi, okul kantini ve oyun alanları gibi yerlerin yanı sıra sanal ortam da bu yaş grubu için önemli bir sosyal etkileşim alanı haline gelmiştir. Günümüz ergenleri daha önceki nesillerden farklı olarak internet ve cep telefonunun gündelik yaşamın bir parçası haline geldiği bir toplumda yetişen ilk nesil temsil etmektedir. Bu araştırmada da görüldüğü gibi ergenler bilgi ve iletişim teknolojilerinden yalnızca bilgi edinmek, eğlenmek ve sosyalleşmek amacıyla yararlanmakla kalmayıp aynı zamanda bu gelişmelerin beraberinde getirdiği bazı olumsuzluklara da maruz kalmaktadırlar. Dolayısıyla araştırmacının ortaya koyduğu bulgular, okul ortamı ve sanal ortamda meydana gelen akran zorbalığına ilişkin bilgi birikimine katkıda bulunması, bunun yanı sıra, hem okul yöneticileri ve öğretmenlerin hem de ebeveynlerin elektronik ortamda gerçekleşen zorbalığı, akran zorbalığının bir parçası olarak anlamaları ve bu şekilde değerlendirmeleri açısından önemli kazançlar sağlayabilir.

Kaynaklar

- Arıca, O. T. (2009). Psychiatric symptomatology as a predictor of cyberbullying among university students. *Eurasian Journal of Educational Research*, 34, 167-184.
- Bayraktar, F. (2001). *İnternet kullanımının ergen gelişimindeki rolü*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Beran, T. ve Li, Q. (2005). Cyber-harassment: A study of a new method for an old behavior. *Journal of Educational Computing Research*, 32(3), 265-277.
- Berger, K. S. (2007). Update on bullying at school: Science forgotten? *Developmental Review*, 27, 90-126.
- Björkqvist, K. (1994). Sex differences in physical, verbal, and indirect aggression: A review of recent research. *Sex Roles*, 30(3-4), 177-188.
- Björkqvist K., Lagerspetz, K. M. J. ve Kaukiainen, A. (1992). Do girls manipulate and boys fight? Developmental trends regarding direct and indirect aggression. *Aggressive Behavior*, 18, 117-127.
- Blair, J. (2003). New breed of bullies torment their peers on the Internet. *Education Week*, 22(21), 6-9.
- Boulton, M. J. ve Underwood, K. (1992). Bully/victim problems among middle school children. *British Journal of Educational Psychology*, 62, 73-87.
- Burnukara, P. (2009). *İlk ve orta ergenlikte geleneksel ve sanal akran zorbalığına ilişkin betimsel bir inceleme*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

- Campbell, M. A. (2005). Cyber bullying: An old problem in a new guise? *Australian Journal of Guidance and Counseling*, 15, 68-76.
- Caspi, A. ve Gorsky, P. (2006). Online deception: Prevalence, motivation and emotion. *Cyber Psychology & Behavior*, 9(1), 54-59.
- Crick, N. R. ve Grotpeter, J. K. (1995). Relational aggression, gender, and social psychological adjustment. *Child Development*, 66(3), 710-722.
- Dehue F., Bolman, C. ve Völlink, T. (2008). Cyberbullying: Youngsters' experiences and parental perception. *CyberPsychology & Behavior*, 11(2), 217-223.
- Dölek, N. (2002). *Öğrencilerde zorbaca davranışların araştırılması ve bir önleyici program modeli*. Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Erdur-Baker, Ö. (2009). Cyberbullying and its correlation to traditional bullying, gender and frequent and risky usage of internet-mediated communication tools. *New Media and Society*, 11(8), 1-19.
- Erdur-Baker, Ö. ve Kavşut F. (2007). Akran zorbalığının yeni yüzü: Siber zorbalık. *Eurasian Journal of Educational Research*, 27, 31-42.
- Finkelhor, D., Mitchell, K. J. ve Wolak, J. (2000). *Online victimization: A report on the nation's youth*. Alexandria, VA: National Center for Missing and Exploited Children.
- Gültekin, Z. ve Sayıl, M. (2005). Akran Zorbalığını Belirleme Ölçeği geliştirme çalışması. *Türk Psikoloji Yazıları*, 15, 47-61.
- Hawker, D. S. J. ve Boulton, M. J. (2000). Twenty years' research on peer victimization and psychosocial maladjustment: A meta-analytic review of cross-sectional studies. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 41(4), 441-455.
- Hinduja, S. ve Patchin, J. (2007). Offline consequences of online victimization. *Journal of School Violence*, 6(3), 89-112.
- Juvonen, J. ve Gross, E. F. (2008). Extending the school grounds? - Bullying experiences in cyber space. *Journal of School Health*, 78(9), 496-505.
- Katzer, C., Fetchenhauer, D. ve Belschak, F. (2009). Cyberbullying: Who are the victims? A comparison of victimization in internet chatrooms and victimization in school. *Journal of Media Psychology*, 21(1), 25-36.
- Keith, S. ve Martin, M. E. (2005). Cyber-bullying: Creating a culture of respect in a cyber world. *Reclaiming Children and Youth*, 13(4), 224-228.
- Kowalski, R. M. ve Limber, S. P. (2007). Electronic bullying among middle school students. *Journal of Adolescent Health*, 4, 22-30.
- Kristensen, S. M. ve Smith, P. K. (2003). The use of coping strategies by Danish children classed as bullies, victims, bully/victims, and not involved, in response to different (hypothetical) types of bullying. *Scandinavian Journal of Psychology*, 44, 479-488.
- Li, Q. (2006). Cyberbullying in schools: A research of gender differences. *School Psychology International*, 27, 157-170.
- Li, Q. (2007). Bullying in the new playground: Research into cyberbullying and cyber victimization. *Australian Journal of Educational Technology*, 23(4), 435-454.
- Monks, C. P., Smith, P. K., Naylor, P., Barter, C., Ireland, J. L. ve Coyne, I. (2009). Bullying in different contexts: Commonalities, differences and the role of theory. *Aggression and Violent Behavior*, 14, 146-156.
- Mynard, H. ve Joseph, S. (2000). Development of the multidimensional peer-victimization scale. *Aggressive Behavior*, 26, 169-178.
- Olweus, D. (1993). *Bullying at school: What we know and what we can do*. Oxford: Blackwell.
- Pekel-Uludağlı, N. ve Uçanok, Z. (2005). Akran zorbalığı gruplarında yalnızlık ve akademik başarı ile sosyometrik statüye göre zorba/ kurban davranış türleri. *Türk Psikoloji Dergisi*, 20(56), 77-92.
- Raskauskas, J. ve Stoltz, A. D. (2007). Involvement in traditional and electronic bullying among adolescents. *Developmental Psychology*, 43, 564-573.
- Slonje, R. ve Smith, P. K. (2008). Cyberbullying: Another main type of bullying? *Scandinavian Journal of Psychology*, 49, 147-154.
- Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S. ve Tippett, N. (2008). Cyberbullying, its forms and impact in secondary school pupils. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49(4), 376-385.
- Smith, P. K., Morita, Y., Junger-Tas, J., Olweus, D., Catalano, R., ve Slee, P. (1999). *The nature of school bullying: A cross-national perspective*. London, New York: Routledge.
- Şirvanlı-Özen, D. (2006). Ergenlerde akran zorbalığına maruz kalmanın yaş, çocuk yetiştirme stilleri ile benlik imgesi ile ilişkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 21, 77-94.
- Topçu, Ç. (2008). *The relationship of cyberbullying to empathy, gender, traditional bullying, internet use and adult monitoring*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Topçu, Ç. ve Erdur-Baker, Ö. (2007). Geleneksel akran zorbalığının, siber zorbalığın ve bu iki tip zorbalık türü arasındaki ilişkinin toplumsal cinsiyet açısından incelenmesi. 16. *Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Tokat.
- Tosun, L. P. ve Ataca, B. (2004). Yüz-yüze ortamda ve internet ortamında kültürün ve cinsiyetin arkadaşlık ve kişilerarası yakınlık üzerine etkisi. 13. *Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları*, İstanbul, 272-273.
- Vandebosch, H. ve Van Cleemput, K. (2008). Defining cyberbullying: A qualitative research into the perceptions of youngsters. *CyberPsychology & Behavior*, 11(4), 499-503.
- Varjas, K., Henrich, C. ve Meyers, J. (2009). Urban middle school students' perceptions of bullying, cyberbullying, and school safety. *Journal of School Violence*, 8, 159-176.
- Willard, N. (2005). *An educator's guide to cyberbullying and cyberthreats*. Washington County Public Schools. 6 Mart 2010, <http://cyberbully.org/docs/cbcteducator.pdf>.
- Williams, K. R. ve Guerra, G. N. (2007). Prevalence and predictors of internet bullying. *Journal of Adolescent Health*, 41, 14-21.
- Whitney, I. ve Smith, P. K. (1993). A survey of the nature and extent of bullying in junior, middle and secondary schools. *Educational Research*, 35, 3-25.
- Wolak, J., Mitchell, K. J. ve Finkelhor, D. (2007). Does online harassment constitute bullying? An exploration of online harassment by known peers and online-only contacts. *Journal of Adolescent Health*, 41(6), 51-58.
- Ybarra, M. L. (2004). Linkages between depressive symptomatology and Internet harassment among young regular internet users. *CyberPsychology & Behavior*, 7, 247-257.
- Ybarra, M. L., Diener-West, M. ve Leaf, P. J. (2007). Examining the overlap in internet harassment and school bullying: Implications for school intervention. *Journal of Adolescent Health*, 41(6), 42-50.

- Ybarra, M. L. ve Mitchell, K. J. (2004a). Online aggressor/targets, aggressors, and targets: A comparison of associated youth characteristics. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45, 1308-1316.
- Ybarra, M. L. ve Mitchell, K. J. (2004b). Youth engaging in online harassment: Associations with caregiver-child relationships, internet use, and personal characteristics. *Journal of Adolescence*, 27(3), 319-336.

- Ybarra, M. L. ve Mitchell, K. J. (2007). Prevalence and frequency of internet harassment instigation: Implications for adolescent health. *Journal of Adolescent Health*, 41, 189-195.
- Ybarra, M. L., Mitchell, K. J., Wolak, J. ve Finkelhor, D. (2006). Examining characteristics and associated distress related to Internet harassment: Findings from the Second Youth Internet Safety Survey. *Pediatrics*, 118(4), 1169-1177.

Summary

How Much Overlap Between Traditional and Cyberbullying in Turkish Adolescents?

Pınar Burnukara
TED Ankara College

Zehra Uçanok
Hacettepe University

Bullying is often defined as being an aggressive, intentional act or behavior that is carried out by a group or an individual repeatedly and over time against a victim who cannot easily defend him or herself (Olweus, 1993). Most researchers distinguish several main types of bullying such as direct/indirect or physical, verbal, relational, social exclusion, attacks on property and more recently cyberbullying (defined as bullying via mobile phones and the internet; Smith et al., 2008).

Especially since 2000, the advancement in information and communication technologies (mobile phone, computer and internet) and the fact that communication between adolescents and their peers via ICT has become an indispensable part of their daily life have played a significant role in the definition of cyberbullying. Sending rude or nasty messages via mobile phones or e-mail, slandering people by using fake photos of them on the internet, shooting embarrassing photos of people by a mobile phone without their permission or insulting people on a website or in a chat room, could be listed as acts of cyberbullying (Beran & Li, 2005; Li, 2006; Raskauskas & Stoltz, 2007; Slonje & Smith, 2008).

The common findings of correlational studies suggest that cyberbullying is an extension of traditional bullying (Beran & Li, 2005; Erdur-Baker & Kavşut, 2007; Kowalski & Limber, 2007; Ybarra & Mitchell, 2004a). In this context, it has been reported that being bullied via internet continues also at school, likewise, that the ones who bully others on the internet continue to bully also at school (Katzner, Fetchenhauer & Belschak, 2009; Smith et al., 2008; Ybarra & Mitchell, 2004a). For example, Raskauskas and Stoltz (2007) found that 85 % of electronic victims were also classified as traditional victims, and 94 % of electronic bullies were also traditional bullies. These results imply that cyberbullying, although often perpetrated and experienced off school grounds is related to what happens at school. According to researchers school ground may be where internet bullies select their victims. Likewise, Li (2007) has reported that in-

volvement in the traditional form of bullying is a very strong predictor of cyberbullying. Victims of traditional bullying, regardless of whether they are victims or bully/victims, are more likely to be cyberbullied than students who do not engage in bullying activities, also bullies, including bullies or bully/victims, have a higher likelihood of cyber harassing others than those who are not involved in bullying. According to Topçu and Erdur-Baker (2007), the nature of the relationship between traditional bullying and cyberbullying may differ for male and female adolescents. For both male and female students the results showed that being a bully in cyber and physical environments were correlated, but being a victim in cyber and physical environments were not.

In this context, it is hypothesized that the internet becomes an appropriate environment for some adolescents to take revenge for the behaviors they face in school or to be dominant (Ybarra & Mitchell, 2004a). Li (2007) and Smith et al. (2008) found some support for Ybarra and Mitchell's (2004a) hypothesis that some traditional victims are cyberbullies. However, Juvonen and Gross (2008) found no support for the assumption that school-based victims use cyberspace to retaliate against their perpetrators. On the contrary, it was found that cyber victims were more likely to retaliate in school than on the internet. In the same study, while about three quarters of the students reported knowing their perpetrators, almost half of the cyber victims suspected the perpetrators to be peers from school. These findings further underscore the continuity between adolescents' social worlds in both school and in internet.

Unlike so many studies carried out in this context, in a study carried out by Ybarra, Diener-West and Leaf (2007), it was reported that although there is an overlap between these two kinds of bullying, this is not a very strong overlap. It was found in this study that 64% of youth who are bullied online are not also being bullied at school. Likewise, in a study by Slonje and Smith (2008), 10 % of the adolescents reported that they are exposed

to either kind of bullying but, only 1 % of them stated that they are exposed to bullying in both school and in internet.

To date, a limited number of studies have examined the relations between different types of bullying at school and via electronic means (Raskauskas & Stoltz, 2007; Varjas, Henrich & Meyers, 2009). Taking into consideration these findings we specified three hypotheses, namely that (a) any bullying status in school would predict the same status in cyberspace (b) victims in school would be bullies in cyberspace (c) involvement in relational or social exclusion types of bullying in school would predict involvement in cyberbullying.

Method

Participants

Participants were selected from two different cities (İskenderun and Ankara) representing Turkish urban adolescents. A total of 868 secondary (6th, 7th and 8th grade) and high school students (9th, 10th, 11th and 12th grade) with an age range of 12 to 18 years ($M = 14.73$, $SD = 1.79$) were included in the sample. There were 423 girls (% 48.7) and 445 boys (% 51.3). The participants came mainly from middle class families.

Measures

Adolescents completed a self-report questionnaire designed to assess; opportunities and usage pattern of information and communication technologies and their experiences for being a bully and a victim both within school grounds and cyber environments on a 4-point Likert type scale (0 = *never*, 1 = *once*, 2 = *twice or three times*, 3 = *more than three times*) for the last six months.

Cyberbullying Inventory. Cyberbullying Inventory (Burnukara, 2009) consists of 26 items which includes bullying through e- mail, instant messaging in a chat room, on a website, or through digital messages or images sent to a cell phone. The internal consistency was .90 for cyberbullying and .88 for cybervictimization.

Procedure

The institutional ethics committee approved the study and permission was obtained from the Ministry of National Education. Data were collected between March and May 2009. Adolescents participated in the questionnaire sessions on a voluntary basis, in their classrooms during a regular school day. Completion of the questionnaires required approximately 50 minutes.

Results and Discussion

It was found that 89 % of the adolescents have their

own mobile phone, 78.4 % of them have their own computer, and 97.5 % of them are users of the internet. The gender difference in ICT usage pattern is notable. Boys compared to girls were more likely to be users of computers and the internet for a longer period of time, they spend more time on the internet in a day and also they evaluate their computer skills as more perfect. So it is essential to determine how and in which circumstances adolescents use information and communication technologies and to broadly evaluate their resources in this matter for assessing their preferences and obligations in this respect.

In order to determine four groups of bullying status as bully, victim, bully/victim and not involved we computed means and standard deviation scores of the bullying and victimization forms from the Traditional Bullying Inventory and Cyberbullying Inventory. Then the adolescents who had +1 SD above the mean on bullying scores were categorized as bully. The same procedure was performed to identify the victim groups. The adolescents who had scores +1 SD above the mean on both bully and victim scores were categorized as bully/victim groups. The participants who had scores out of the above criteria were called not involved group. In this study 31.9 % of the adolescents were involved in traditional bullying and 21.7 % of them were involved in cyberbullying. These findings indicating the prevalence of bullying in cyberspace as less than at school is consistent with some previous findings (Monks et al., 2009; Pekel-Uludağlı & Uçanok, 2005, Raskauskas & Stolz, 2007; Smith et al., 1999; Topçu, 2008). In line with some studies, no gender differences were found for cybervictimization, but with regard to bullying, more boys were classified as being cyber bully than girls (Li, 2006; Slonje & Smith, 2008; Williams & Guerra, 2007). The findings indicating that boys use electronic communication devices more, they spend more time in internet within a day and they are more able to use computer are thought to clarify to some extent why boys commit more cyberbullying.

Our results indicated that secondary school students are more likely to be exposed to cybervictimization than high school students. Consistent with the result obtained from this study, a decrease in cybervictimization with increasing age is reported in a number of studies (Williams & Guerra, 2007; Ybarra, Mitchell, Wolak & Finkelhor, 2006). Younger adolescents are more inexperienced regarding the internet; they lack ability to cope with cyberbullying and to assess the threats coming from a virtual environment. These were indicated as causes for younger adolescents to become more vulnerable to cyberbullying. On the other hand age was not significantly related to cyberbullying. This finding was consistent with previous studies as well (Slonje & Smith, 2008).

Unlike traditional bullying, the studies that deal

with the relationship between involvement in cyberbullying and age are quite limited yet. Therefore, findings of this study that covers a large part of adolescence are essential in terms of its contribution to the accumulation of knowledge in this subject.

We used chi-square analyses and logistic regression to investigate the potential overlap between traditional and cyberbullying. In line with previous studies (Katzer et al., 2009; Li, 2007; Raskauskas & Stoltz 2007; Smith et al., 2008; Ybarra & Mitchell, 2004a), in our study victims, bullies and bully/victims were likely to retain their roles across the school and cyber space. It was found that 63 % of the adolescents involved in bullying in any way in school are also involved in cyberbullying, 76 % of the traditional bullies are cyber bullies, 73 % of the traditional victims are cyber victims, and 45 % of the traditional bully/victims are cyber bully/victims. The overlap between traditional and electronic bullying means that some students are facing bullying both at school and outside school, and dealing with such behaviors occurring in an electronic environment in a completely different manner from the bullying events occurring in school is not enough to understand the nature of the issue. We recommend that current bullying prevention curricula are expanded to include information on internet safety and responsible use of technology.

Although there is a significant overlap between traditional and cyberbullying in the present study, it is important to note that not all bullies or victims are involved in cyberbullying or cybervictimization. As many researchers emphasize, future research should attempt to identify correlates and predictors of cyber bullies and victims, in the interest of identifying children at risk (Finkelhor, Mitchell & Wolak, 2000; Raskauskas & Stoltz, 2007; Ybarra, 2004). Thus, identification of adolescents who are being bullied or cyber bullied is essential for examining more broadly how cyberbullying alone contributes to emotional and social development as well as how it increases negative outcomes experienced by victims due to traditional bullying.

In the present study, the hypothesis that traditional victims would be cyber bullies was not supported by logistic regression analysis and chi-square analysis. There was no evidence that adolescents who are victims at school utilize the anonymity of cyberbullying to lash out against their aggressors. More research is needed to examine the characteristics of and dynamic between victims and cyber bullies. Raskauskas and Stoltz (2007) suggested that this may differ by the form of electronic victimization considered. Being a victim of mean websites or chat room bullying was related to involvement as a school bully (physical, verbal, relational). These researchers emphasized that victims may perceive using websites or chat rooms as the most anonymous form

of bullying and therefore feel safe to lash out at aggressors.

So far there are a limited number of studies dealing with the relations between different types of traditional bullying and cyberbullying. Stepwise regression analyses indicated that the adolescents who exposed to all types of bullying in school are more likely to be victimized in cyberspace and this model accounted for 32 % of the variance in cybervictimization. It was also found that relational victimization alone explained 17 % of the variance, which means that adolescents, who are exposed to relational bullying in school, including behaviors like gossip/rumor about the person, are more likely to be involved in cybervictimization. In some studies, it has been proposed that the tendency to intentionally harm the victim in direct aggression can be contrasted with the uncertainty of the offender's identity in cyberbullying, as it is in indirect aggression; therefore it is thought that cyberbullying could emerge as a relational type of indirect bullying (Slonje & Smith, 2008). The finding of this study supports this perspective (Raskauskas & Stoltz, 2007; Varjas et al., 2009). Contrary to some other studies, in this study it was found that adolescents bullying the others by socially excluding at school become the target of bullying via internet or mobile phones.

Significant positive associations were found between cyberbullying and all types of bullying except verbal bullying and this model accounted for 44 % of the variance in cyberbullying. It was also found that social exclusion explained 27 % of the variance, which means that adolescents who socially excluded the target at school were more likely to be cyber bullies. Cyberbullying is regarded by some researcher as a new kind of relational bullying which aims at harming the peer relations of the target in school and it is thought that it includes indirect bullying behaviors. In this context, it is not surprising that adolescents bullying by social exclusion in school also bully more on the internet.

In this study, it was observed that adolescents who are exposed to social exclusion and physical bullying in school are less likely to be cyber bullies. In a study carried out by Varjas, Henrich and Meyers (2009), it is reported that there is a significant relation between physical, verbal and relational victimization and bullying in school and being cyber bully, likewise, Raskauskas and Stoltz (2007) reported that they found a significant correlation between traditional bullying (physical, teasing, relational bullying and exclusion) and being cyber bully. In this study, different from other studies conducted, it was found that being exposed to social exclusion and physical victimization in school appears as a factor which affects being a cyber bully. Taken together, although involvement in traditional bullying and frequent internet use have been found previously as strong predictors of

cyberbullying, our study indicates that social exclusion is also a potential risk factor for being both a cyber bully and a cyber victim. Dealing with the variables that could affect the relationship between different types of bullying and involvement in bullying in cyber space more comprehensively and in detail is regarded as significant for further studies.

In sum, the findings of this study may be useful in terms of contributing knowledge regarding the bullying types occurring as a result of face to face communication and occurring on the internet, for both the managers and teachers and parents to perceive the bullying occurring in electronic environment as part of the peer bullying and assessing it in this way.